

Grudzień 2018

Niniejsze zestawienie nie jest wiążące dla Trybunału i nie ma charakteru wyczerpującego

Symbole i stroje religijne

Ekspozowanie symboli religijnych w salach lekcyjnych w szkołach państwowych

Lautsi i Inni przeciwko Włochom

18 marca 2011 roku (Wielka Izba)

Dzieci skarżące uczyły się w szkole państwowej, w której w każdej sali lekcyjnej wisiał na ścianie krzyż. Skarżąca uznała to za sprzeczne z zasadą sekularyzmu, w duchu której pragnęła wychowywać swoje dzieci. Podczas spotkania z władzami szkoły mąż skarżące poruszył kwestię obecności symboli religijnych w salach lekcyjnych, w szczególności wskazując krzyże i zapytał, czy mogą one zostać usunięte. Po odmowie ze strony władz szkoły, które zdecydowały się na pozostawienie symboli religijnych w salach lekcyjnych, skarżąca wszczęła postępowanie administracyjne, w szczególności bezskutecznie zarzucając naruszenie zasady sekularyzmu. W skardze do Trybunału skarżąca zarzuciła, że ekspozowanie krzyży w salach lekcyjnych w szkole państwowej, do której uczęszczały jej dzieci, naruszało art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (wolność myśli, sumienia i wyznania)¹, a także art. 2 Protokołu Nr 1 do Konwencji (prawo do edukacji).

W wyroku Wielkiej Izby Trybunał **orzekł, że nie doszło do naruszenia art. 2** (prawo do edukacji) Protokołu Nr 1 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz że nie ujawniła się odrębna kwestia naruszenia art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania) Konwencji. Trybunał stwierdził w szczególności, że kwestia symboli religijnych w salach lekcyjnych zasadniczo stanowiła materię, która mieści się w granicach marginesu uznania państwa - zwłaszcza wobec braku europejskiego konsensusu w tej kwestii - przy założeniu, że decyzje podejmowane w tym obszarze nie będą prowadziły do indoktrynacji. Fakt, że krzyże w salach lekcyjnych w szkołach państwowych we Włoszech przyznawały dominującej w kraju religii szczególnie widoczne miejsce w środowisku szkolnym, nie mógł sam w sobie wystarczająco świadczyć o procesie indoktrynacji. Co więcej, obecność krzyży nie była związana z obowiązkową nauką o chrześcijaństwie, nic nie wskazywało także na to, że władze szkoły były nietolerancyjne dla uczniów innych wyznań, niewierzących lub uczniów o niereligijnych przekonaniach filozoficznych. Wreszcie, skarżąca zachowała swoje prawo jako rodzic do wyjaśniania i doradzania swoim dzieciom oraz przewodzenia ich drodze w zgodzie ze swoimi przekonaniem filozoficznymi.

¹ Art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka stanowi:

„1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”.

Nakaz wykonywania zdjęć do oficjalnych dokumentów bez nakrycia głowy

---

Mann Singh przeciwko Francji

13 Listopada 2008 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Skarżący - praktykujący Sikh - zarzucił, że nałożenie na niego wymogu wykonania zdjęcia do prawa jazdy bez nakrycia głowy ingeruje w jego życie prywatne oraz w jego wolność wyznania i sumienia. Skarżący zarzucił, że przedmiotowe przepisy nie przewidywały odrębnego traktowania członków społeczności sikhijskiej.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście niezasadną). Trybunał zauważył, że umieszczenie w prawie jazdy zdjęć, które pokazują osobę bez nakrycia głowy, jest wymagane przez władze dla celów bezpieczeństwa publicznego, prawa i porządku, szczególnie w sytuacji kontroli przestrzegania przepisów drogowych, by umożliwić władzom identyfikację kierowcy i weryfikację jego uprawnień do prowadzenia pojazdu. Trybunał podkreślił, że kontrole tego rodzaju były konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w rozumieniu art. 9 ust. 2 Konwencji. Trybunał uznał, że szczegółowe ustalenia, dotyczące wykonania takich kontroli mieszczą się w zakresie marginesu uznania pozwanego państwa, zwłaszcza że wymóg zdjęcia turbanów w celu kontroli lub pierwszorazowego wydania prawa jazdy, ma charakter sporadyczny. Trybunał uznał zarzucaną przez skarżącego ingerencję za uzasadnioną i proporcjonalną do zamierzonego celu.

Kontrola bezpieczeństwa (lotniska, konsulaty itd.)

Phull przeciwko Francji

11 stycznia 2005 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Powołując się na art. 9 Konwencji skarżący - praktykujący Sikh - zarzucił w szczególności naruszenie jego prawa do wolności wyznania przez władze lotniska, które nakazały mu zdjęcie turbanu w ramach kontroli bezpieczeństwa, której poddawani są pasażerowie udający się do hali odlotów. Skarżący podniósł, że nie było konieczne, żeby funkcjonariusze nakazywali mu zdjęcie turbanu, szczególnie że zgodził się na przejście przez skaner ciała i na poddanie się kontroli z użyciem detektora ręcznego.

Trybunał stwierdził, że kontrola bezpieczeństwa na lotniskach była konieczna dla celów bezpieczeństwa publicznego w rozumieniu art. 9 ust. 2 Konwencji oraz że zastosowanie jej w przedmiotowej sprawie mieściło się w zakresie marginesu uznania przysługującego pozwanemu państwu, szczególnie gdy środek ten był stosowany jedynie od czasu do czasu. Trybunał uznał skargę wniesioną na podstawie art. 9 Konwencji za oczywiście bezzasadną i orzekł, że jest **niedopuszczalna**.

El Morsli przeciwko Francji

4 marca 2008 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Skarżącej, obywatelce Maroka, która wyszła za mąż za obywatela Francji, odmówiono wydania wizy wjazdowej do Francji, ponieważ nie zgodziła się na zdjęcie chusty zakrywającej głowę w celu przeprowadzenia kontroli tożsamości przez męski personel konsulatu generalnego Francji w Marrakeszu.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną) stwierdzając w szczególności, że sprawdzenie tożsamości, jako część środków bezpieczeństwa w konsulacie generalnym, służyło uzasadnionemu celowi w postaci bezpieczeństwa publicznego oraz że zobowiązanie skarżącej do zdjęcia chusty było bardzo ograniczone czasowo.

Noszenie symboli religijnych w szkole i na uczelni wyższej

Nauczyciele i profesorowie

Dahlab przeciwko Szwajcarii

15 lutego 2001 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Skarżąca, nauczycielka w szkole podstawowej, która dokonała konwersji na Islam, zakwestionowała decyzję władz szkoły, dotyczącą zakazu prowadzenia przez nią zajęć w chustce. Decyzję tę utrzymał w mocy Sąd Federalny w 1997 roku. Wcześniej przez kilka lat nosiła chustę w szkole bez powodowania problemów.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną) stwierdzając, że środek nie był niezasadny uwzględniając w szczególności fakt, iż dzieci, za które skarżąca była odpowiedzialna jako przedstawiciel państwa, były w wieku od 4 do 8 lat, czyli w wieku, w którym dzieci są bardziej podatne na wpływy niż starsi uczniowie.

Kurtulmuş przeciwko Turcji

24 stycznia 2006 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Skarga dotyczyła zakazu noszenia islamskiej chusty przez profesora akademickiego podczas wykonywania funkcji. Skarżąca zarzuciła, że nałożony na nią zakaz noszenia chusty w czasie prowadzenia zajęć naruszał jej prawo do swobodnego wyrażania swojego wyznania. Skarżąca podniosła w szczególności, że decyzja, którą podjęto w postępowaniu dyscyplinarnym i na mocy której uznano, iż powinna ona ustąpić ze stanowiska w rezultacie noszenia przez nią islamskiej chusty, stanowiła naruszenie przysługującego jej prawa gwarantowanego na mocy art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego), art. 9 oraz art. 10 (wolność wyrażania opinii) Konwencji.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną). Trybunał zauważył, że w szczególnym kontekście relacji między państwem a wyznaniem, uwagę powinno skupić się na roli decydentów. W demokratycznym społeczeństwie państwo ma prawo zabronienia noszenia chust w przypadku, gdy praktyka ta jest sprzeczna z celem w postaci ochrony praw i wolności innych osób. W niniejszej sprawie skarżąca dobrowolnie została urzędnikiem państwowym; „tolerancja”, jaką wykazywała się władza, a na którą powołała się skarżąca, nie umniejszała wiążącej mocy prawnej spornej reguły. Zasady ubioru, o których mowa, stosowane bez wyjątków do wszystkich urzędników państwowych, miały na celu utrzymanie zasad sekularyzmu i neutralności urzędników państwowych, w szczególności w państwowym szkolnictwie. Co więcej, zakres tych środków i warunki ich wykorzystania muszą nieuchronnie zostać do pewnego stopnia pozostawione do decyzji państwa. W konsekwencji, biorąc pod uwagę margines uznania, który przysługuje państwu – stronom Konwencji w przedmiotowej kwestii, zarzucana w skardze ingerencja była co do zasady uzasadniona i proporcjonalna do zamierzonego celu.

Uczniowie i studenci

Leyla Şahin przeciwko Turcji

10 listopada 2005 roku (Wielka Izba)

Skarżąca, pochodząca z tradycyjnej rodziny praktykującej Islam, uważała noszenie islamskiej chusty za swój obowiązek religijny. Skarżąca kwestionowała wprowadzony w 1998 roku, w czasie gdy była studentką medycyny na Uniwersytecie w Stambule, zakaz noszenia przez studentów chust podczas zajęć i w czasie egzaminów, czego skutkiem było opuszczenie przez nią kraju i podjęcie studiów w Austrii.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia art. 9** Konwencji wskazując, że w prawie tureckim istniała podstawa prawna do ingerencji w prawo skarżącej do swobody wyznania ponieważ Trybunał Konstytucyjny Turcji uznał wcześniej, że noszenie chust na uniwersytetach było sprzeczne z Konstytucją. Wobec powyższego powinno być jasne dla skarżącej - od momentu, kiedy zaczęła uczęszczać na uczelnię, że istnieją na niej ograniczenia co do noszenia chusty islamskiej, a od czasu wprowadzenia w życie uczelnianego zakazu – że w przypadku dalszego noszenia chusty nie zostanie dopuszczona do uczestniczenia w zajęciach i egzaminach. Mając na względzie margines uznania państwa w przedmiotowej kwestii Trybunał uznał, że ingerencja może zostać uznana za

„konieczną w społeczeństwie demokratycznym” dla celów art. 9 ust. 2 Konwencji. W szczególności należy wziąć pod uwagę wpływ noszenia chusty islamskiej, często prezentowanego albo postrzeganego jako absolutny obowiązek religijny, jakie może mieć na te osoby, które zdecydowały się na jej nienoszenie.

Köse i 93 innych przeciwko Turcji

24 stycznia 2006 roku (decyzja w sprawie dopuszczalności)

Sprawa dotyczyła zakazu noszenia bez ograniczeń islamskiej chusty przez uczniów na terenie publicznych, religijnie zorientowanych szkół średnich. Powołując się na art. 9 Konwencji skarżące zarzuciły w szczególności, że zakaz noszenia islamskiej chusty w przedmiotowych szkołach stanowił nieuzasadnioną ingerencję w ich prawo do wolności wyznania, a zwłaszcza w prawo do wyrażania swojej religii. Rodzice skarżących podnieśli, że zakaz noszenia chust islamskich w powyższych szkołach naruszał prawo ich dzieci do edukacji, które zawarto w pierwszym zdaniu art. 2 (prawo do edukacji) Protokołu nr 1² do Konwencji. Ponadto rodzice uznali zastosowane środki za naruszające prawo rodziców, określone w drugim zdaniu art. 2 Protokołu nr 1. Zapisując swoje dzieci do przedmiotowych szkół rodzice wierzyli, że otrzymają one wykształcenia zgodne z ich przekonaniem religijnymi. Jednakże środki, które zostały wprowadzone od lutego 2002 roku, pozbawiły ich tego prawa.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną). Trybunał stwierdził, że zasady ubioru obowiązujące uczniów były środkiem generalnym, zastosowanym w stosunku do wszystkich uczniów, bez względu na ich wyznanie. W konsekwencji, nawet zakładając, że doszło do ingerencji w prawo skarżących do wyrażania swojej religii, nie doszło do naruszenia art. 9 Konwencji. Jeżeli chodzi o dalsze zarzuty skarżących, dotyczące naruszenia art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji, Trybunał stwierdził z jednej strony, że przedmiotowe ograniczenie było oparte na jasnych zasadach i było proporcjonalne do celu w postaci ochrony porządku i praw i wolności innych osób oraz zachowania neutralności szkolnictwa średniego, a z drugiej strony, że zasady ubioru zastosowane w niniejszej sprawie i związane z nimi środki nie stanowiły naruszenia prawa, określonego w drugim zdaniu art. 2 Protokołu nr 1.

Dogru przeciwko Francji oraz Kervanci przeciwko Francji

4 grudnia 2008 roku

Skarżące, obie będące muzułmankami, rozpoczęły naukę w pierwszej klasie państwowej szkoły średniej w roku 1998/1999. Wielokrotnie uczestniczyły w zajęciach wychowania fizycznego mając na sobie chusty, których zdjęcia odmawiały, mimo powtarzanych przez ich nauczyciela próśb. Szkolna komisja dyscyplinarna zdecydowała o wydaleniu skarżących ze szkoły z powodu niepodporządkowania się obowiązkowemu aktywnemu uczestnictwu w zajęciach wychowania fizycznego. Decyzja komisji została następnie utrzymana w mocy przez sądy.

Trybunał w obu sprawach **nie stwierdził naruszenia art. 9** Konwencji, uznając w szczególności, że wniosek władz krajowych, że noszenie zasłony takiej jak chusta islamska było nie do pogodzenia z zajęciami wychowania fizycznego z uwagi na względy zdrowotne i bezpieczeństwa, nie był niezasadny. Trybunał przyjął, że nałożona kara była konsekwencją odmówienia przez skarżące przestrzegania zasad obowiązujących na terenie szkoły - o których zostały właściwie poinformowane - a nie ich przekonania religijnych, jak twierdziły.

Aktas przeciwko Francji, Bayrak przeciwko Francji, Gamaleddyn przeciwko Francji, Ghazal przeciwko Francji, J.Singh przeciwko Francji oraz R. Singh przeciwko Francji

30 czerwca 2009 roku (decyzja o dopuszczalności)

Niniejsze skargi dotyczyły wydalenia ze szkoły sześciu uczniów z powodu noszenia przez nich widocznych symboli religijnej przynależności. Skarżący rozpoczęli naukę w różnych

² Art. 2 (prawo do edukacji) Protokołu nr 1 do Konwencji stanowi:

„Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi.”

szkołach państwowych w roku 2004/2005. Pierwszego dnia szkoły dziewczęta, które były muzułmankami, przysły do szkoły w chustach. Chłopcy byli ubrani w „keski” – nakrycia głowy noszone pod turbanem przez Sikhów. Ponieważ odmówili zdjęcia problematycznych nakryć głowy nie wpuszczono ich na zajęcia, a następnie, po okresie dialogu z rodzinami, skarżący zostali wydaleny ze szkoły za niezastosowanie się do przepisów ustawy o oświacie. Skarżący przed Trybunałem zakwestionowali zakaz noszenia nakryć głowy obowiązujący w ich szkołach, powołując się na art. 9 Konwencji.

Trybunał uznał skargi za **niedopuszczalne** (oczywiście bezzasadne), stwierdzając w szczególności, że ingerencja w wolność uczniów do wyrażania swojej religii była przewidziana przez prawo i służyła prawnie uzasadnionemu celowi w postaci ochrony praw i wolności innych osób oraz utrzymania porządku publicznego. Trybunał podkreślił także rolę państwa jako neutralnego organizatora w zakresie praktykowania różnych religii, wyznań i przekonań. Odnosząc się do kary definitywnego wydalenia ze szkoły Trybunał uznał, że środek ten nie był nieproporcjonalny do celu, któremu miał służyć ponieważ uczniowie nadal mieli możliwość kontynuowania nauki na kursach korespondencyjnych.

Noszenie symboli religijnych i stroju wyrażającego przekonania religijne w miejscu pracy

Eweida i Chaplin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu

15 stycznia 2013 roku

Dwie skarżące, odpowiednio pracownica *British Airlines* i pielęgniarka z oddziału geriatrycznego, są praktykującymi chrześcijankami. Skarżące zarzuciły w szczególności, że ich pracodawcy nałożyli ograniczenia co do noszenia przez nie na szyi w widoczny sposób chrześcijańskich krzyży podczas pracy oraz że prawo krajowe nie chroniło odpowiednio ich prawa do wyrażania swojej religii.

Trybunał stwierdził, że doszło do **naruszenia art. 9** Konwencji (wolność wyznania) w przypadku pierwszej skarżącej i **nie doszło do naruszenia art. 9, samego lub w związku z art. 14** (zakaz dyskryminacji) Konwencji w odniesieniu do drugiej skarżącej.

Trybunał nie stwierdził, by brak wyraźnej ochrony w prawie obowiązującym w Zjednoczonym Królestwie odnośnie do uregulowania kwestii noszenia strojów i symboli religijnych w miejscu pracy sam w sobie oznaczał, że prawo do wyrażania przekonań religijnych zostało naruszone, ponieważ przedmiotowe kwestie mogły być i były rozpoznawane przez sądy krajowe w kontekście pozwów dotyczących dyskryminacji wniesionych przez skarżące.

W sprawie pierwszej skarżącej Trybunał uznał, iż na jednej szali było dążenie skarżącej do wyrażania jej przekonań religijnych, a po drugiej stronie znajdował się pracodawca, który pragnął budować pewien wizerunek swojej korporacji. Chociaż cel ten był niewątpliwie uzasadniony sądy krajowe przyznały mu zbyt dużą wagę.

W przypadku drugiej skarżącej waga, jaką przywiązywała ona do możliwości wyrażania świadectwa swojej wiary poprzez noszenie krzyża w sposób widoczny w jej miejscu pracy, była większa. Niemniej jednak powody prośby o zdjęcie przez nią krzyża, a mianowicie ochrona zdrowia i bezpieczeństwa na oddziale szpitalnym, ze swej natury były ważniejsze niż zastosowane odnośnie do pierwszej skarżącej i zarząd szpitala miał wszelkie prawa do podejmowania decyzji dotyczących bezpieczeństwa kliniki.

Ebrahimian przeciwko Francji

26 listopad 2015 roku

Sprawa dotyczyła decyzji o nieprzedłużeniu umowy o pracę pracownicy socjalnej zatrudnionej w szpitalu z powodu jej odmowy zaprzestania noszenia muzułmańskiej chusty. Skarżąca zarzuciła, że decyzja o nieprzedłużeniu umowy o pracę naruszyła jej prawo do swobodnego wyrażania swojej religii.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia art. 8** (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) Konwencji stwierdzając, że władze francuskie nie przekroczyły przysługującego im marginesu uznania wyciągając wniosek, że nie było możliwości pogodzenia przekonań religijnych skarżącej z obowiązkiem powstrzymania się od ich wyrażania oraz decydując o przyznaniu pierwszeństwa wymogowi neutralności i bezstronności państwa. Trybunał zauważył w szczególności, że noszenie chusty zostało uznane przez władze za ostentacyjne

wyrażanie religii, co było niezgodne z wymogiem neutralności obowiązującym urzędników publicznych przy wykonywaniu przez nich funkcji. Skarżącej nakazano przestrzeganie zasady sekularyzmu w rozumieniu art. 1 Konstytucji Republiki Francuskiej oraz wymogu neutralności, wynikającego z tej zasady. Zdaniem sądów krajowych koniecznym było utrzymanie świeckiego charakteru państwa, a tym samym ochrona pacjentów szpitali przed ryzykiem wpływu lub stronniczości w imię ich prawa do wolności sumienia. Konieczność ochrony praw i wolności innych osób - czyli szacunek dla religii każdej osoby - stała się podstawą przedmiotowej decyzji.

Sprawa w toku

Türk przeciwko Niemcom (no. 61347/16)

Skarga zakomunikowana Rządowi Niemiec w dniu 12 września 2018 roku

Noszenie symboli religijnych i stroju wyrażającego przekonania religijne na salach sądowych

Barik Edidi przeciwko Hiszpanii

26 kwietnia 2016 roku (decyzja o dopuszczalności)

Sprawa dotyczyła prawniczki (skarżącej), która została poproszona przez przewodniczącego sądu o powrót na miejsce zarezerwowane dla publiczności z tego względu, że obrońcy występujący przed sądem mogli używać nakrycia głowy jedynie w postaci oficjalnego biretu. Skarżąca zarzuciła również, że jej zarzuty nie zostały co do meritum rozpatrzone przez sądy krajowe.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną**. W odniesieniu do zarzutu podniesionego przez skarżącą na podstawie art. 6 ust. 1 (prawo do rzetelnego procesu) Konwencji Trybunał odrzucił skargę jako bezzasadną. Trybunał uznał, że składając odwołanie *alzada* do *Audiencia Nacional* po upływie określonego terminu skarżąca sama - od początku postępowania - spowodowała sytuację, którą kwestionowała. Jej zachowanie uniemożliwiło sądom krajowym wydanie orzeczenia co do meritum sprawy. Trybunał następnie stwierdził, że zarzut podniesiony przez skarżącą na podstawie art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego), art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania) Konwencji oraz art. 1 (generalny zakaz dyskryminacji) Protokołu nr 12 Konwencji, musiał zostać odrzucony z powodu niewyczerpania krajowych środków odwoławczych ze względu na niezastosowanie się przez skarżącą do wymogów formalnych, przewidzianych w prawie krajowym w zakresie składania odwołań.

Hamidović przeciwko Bośni i Hercegowinie

5 grudnia 2017 roku

Skarżący, będący świadkiem w procesie karnym, został wydalony z sali sądowej i skazany za obrazę sądu - ukarano go grzywną za odmowę zdjęcia jarmułki. Skarżący zarzucił w szczególności, że ukaranie go za obrazę sądu było nieproporcjonalne.

Trybunał **stwierdził naruszenie art. 9** (wolność wyznania) Konwencji. Trybunał uznał, że nic nie wskazywało na to, by skarżący nie okazał szacunku dla sądu w toku postępowania. Ukaranie go za obrazę sądu jedynie z powodu tego, że odmówił zdjęcia jarmułki, symbolu religijnego, nie było zatem konieczne w demokratycznym społeczeństwie i naruszało jego fundamentalne prawo do wyrażania swojego wyznania. Trybunał podkreślił w szczególności, że sprawa skarżącego musi być odróżniona od spraw dotyczących noszenia symboli religijnych i ubrań wyrażających przekonania religijne w miejscu pracy, zwłaszcza przez funkcjonariuszy publicznych. Funkcjonariusze publiczni, w przeciwieństwie do zwykłych obywateli, takich jak skarżący, mogą podlegać obowiązkowi powściągliwości, neutralności oraz bezstronności, włącznie z zakazem noszenia symboli religijnych i ubrań wyrażających przekonania religijne podczas wykonywania publicznych obowiązków.

Lachiri przeciwko Belgii

18 września 2018 roku

Sprawa ta dotyczyła wydalenia skarżącej z sali sądowej, ponieważ odmówiła ona zdjęcia hidżabu. Skarżąca podnosiła, że stanowiło to naruszenie swobody wyrażania wyznania.

Trybunał uznał, że doszło do **naruszenia art. 9** (wolności wyznania) Konwencji. Stwierdził, że wykluczenie skarżącej - zwykłego obywatela niereprezentującego państwa - z sali sądowej stanowiło ograniczenie w wykonywaniu jej prawa do wyrażania religii. Ograniczenie służyło słusznemu celowi, jakim jest ochrona porządku publicznego, by zapobiec zachowaniom, które byłyby lekceważące wobec sądownictwa i/ lub zakłócałyby prawidłowy przebieg rozprawy. Trybunał stwierdził jednak, że zachowanie skarżącej przy wchodzeniu na salę sądową nie było pozbawione szacunku i nie stanowiło - ani nie mogło stanowić - zagrożenia dla prawidłowego przebiegu rozprawy. Uznał, że potrzeba wprowadzenia przedmiotowego ograniczenia nie została ustalona i naruszenie prawa skarżącej do wolności wyrażania religii nie było uzasadnione w społeczeństwie demokratycznym.

Noszenie symboli religijnych i strojów religijnych w przestrzeni publicznej

Ahmet Arslan i Inni przeciwko Turcji

23 lutego 2010 roku

Skarżący, 127 członków ugrupowania religijnego znanego jako *Aczimendi tarikaty*, kwestionowali skazanie ich w 1997 roku za złamanie prawa dotyczącego noszenia nakryć głowy oraz przepisów dotyczących noszenia religijnych części garderoby w miejscach publicznych, po tym, jak poruszali się po mieście i stawili się w sądzie w strojach charakterystycznych dla ich grupy (składających się z turbanu, luźnych spodni, tuniki i kija). Trybunał stwierdził **naruszenie art. 9** Konwencji, uznając w szczególności, że nie było dowodów, że skarżący stanowili zagrożenie dla porządku publicznego lub że byli zaangażowani w nawracanie poprzez wywieranie niewłaściwej presji na przechodniów podczas ich zgromadzenia. Trybunał podkreślił, że w przeciwieństwie do innych spraw, niniejsza sprawa dotyczyła ukarania za noszenie określonego typu strojów w miejscach publicznych, które były dostępne dla wszystkich, a nie regulacji dotyczących noszenia symboli religijnych w instytucjach publicznych, gdzie neutralność religijna może mieć pierwszeństwo przed prawem do wyrażania własnej religii.

S.A.S. przeciwko Francji (nr 43835/11)

26 czerwca 2014 roku

Sprawa dotyczyła zarzutu obywatelki Francji, która jest praktykującą muzułmanką, że nie wolno jej już dłużej nosić chusty całkowicie zakrywającej twarz po wejściu w życie, w dniu 11 kwietnia 2011 roku, ustawy zakazującej ukrywania twarzy w miejscach publicznych. Skarżąca jest pobożną muzułmanką i w swoim oświadczeniu stwierdziła, że nosiła burkę i nikab zgodnie z jej wiarą, kulturą i przekonaniem osobistymi. Stwierdziła także, że ani jej mąż, ani żadna inna osoba z rodziny nie zmuszała jej do ubierania się w ten sposób. Dodała, że nosiła nikab w miejscach publicznych i prywatnie, ale nie robiła tego systematycznie. Była zatem gotowa zgodzić się na nienoszenie nikabu w pewnych okolicznościach, ale chciała móc nosić go, gdy tak zdecyduje. Wreszcie, jej celem nie było drażnienie innych, ale czucie się w zgodzie z samym sobą.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia art. 8** (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) ani **art. 9** (prawo do poszanowania wolności myśli, sumienia i wyznania) Konwencji. Podkreślił w szczególności, że celem kwestionowanego środka było poszanowanie warunków „życia razem” i że zwłaszcza z uwagi na to, że państwo miało dużą swobodę („szeroki margines uznania”) w zakresie generalnej polityki w kwestii, co do której wystąpiły znaczne różnice zdań, zakaz nałożony przez ustawę z dnia 11 października 2010 roku nie naruszył postanowień Konwencji. Trybunał orzekł również, że **nie doszło do naruszenia art. 14** (zakaz dyskryminacji) Konwencji w połączeniu z art. 8 i 9: zakaz wprowadzony przez ustawę z 11 października 2010 roku co prawda w szczególnie negatywny sposób wpływał na sytuację muzułmańskich kobiet, które z powodów religijnych chciały publicznie całkowicie zasłaniać twarz, niemniej jednak środek ten miał obiektywne i rozsądne uzasadnienie.

Belcacemi i Oussar przeciwko Belgii

11 lipca 2017 roku

Sprawa dotyczyła zakazu publicznego noszenia odzieży, która częściowo lub całkowicie zakrywa twarz, zgodnie z belgijską ustawą z dnia 1 czerwca 2011 roku. Obie skarżące określiły się jako muzułmanki, które z własnej inicjatywy zdecydowały się na noszenie nikabu – zasłony zakrywającej całą twarz poza oczami – ze względu na swoje przekonania religijne.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia art. 8** (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) i **art. 9** (wolność myśli, sumienia i wyznania) Konwencji, ani też **naruszenia art. 14** (zakaz dyskryminacji) Konwencji **w połączeniu z art. 8 i 9**. Trybunał uznał w szczególności, że ograniczenie służy zagwarantowaniu warunków „życia razem” oraz ochronie praw i wolności innych osób i stąd było konieczne w demokratycznym społeczeństwie. Po pierwsze, podobnie jak w sprawie *S.A.S przeciwko Francji* (zob. powyżej), Trybunał stwierdził, że troska o zapewnienie przestrzegania minimum gwarancji życia w społeczeństwie może być uznana za element ochrony praw i wolności innych osób oraz że zakaz był uzasadniony wyłącznie w zakresie, w jakim służył zagwarantowaniu warunków „życia razem”. W związku z tym Trybunał wyjaśnił, że dzięki bezpośrednim i stałym kontaktom z osobami bezpośrednio zainteresowanymi w ich kraju, władze państwowe miały zasadniczo lepszą pozycję niż sąd międzynarodowy do oceny lokalnych potrzeb i okoliczności sprawy. W związku z tym poprzez przyjęcie przedmiotowych przepisów, państwo belgijskie starało się odpowiedzieć na praktykę, którą uznawało za niezgodną, w belgijskim społeczeństwie, z komunikacją społeczną, a ogólniej dążyło do ustanowienia stosunków międzyludzkich, które były niezbędne dla życia w społeczeństwie. Było to przedmiotem ochrony warunków interakcji między jednostkami, które dla państwa były niezbędne do zapewnienia funkcjonowania demokratycznego społeczeństwa. Kwestia, czy zasłona zakrywająca całą twarz była akceptowana w belgijskiej sferze publicznej, była zatem wyborem społeczeństwa. Po drugie, co do proporcjonalności zakazu, Trybunał zauważył, że kara za nieprzestrzeganie zakazu wynikającego z prawa belgijskiego, mogła sięgać od grzywny do kary pozbawienia wolności. Pozbawienie wolności zarezerwowane było jednak dla recydywistów i nie stosowano go w sposób automatyczny. Ponadto przestępstwo zostało sklasyfikowane jako „hybryda” w prawie belgijskim, częściowo podlegało prawu karnemu, a częściowo administracyjnemu. W związku z tym, w kontekście działań administracyjnych, były możliwe alternatywne środki i były one w praktyce wykorzystywane na szczeblu municypalnym.

Dakir przeciwko Belgii

11 lipca 2017 roku

Sprawa ta dotyczyła rozporządzenia przyjętego w czerwcu 2008 roku przez trzy belgijskie miasta (Pepinster, Dison i Verviers), dotyczącego zakazu noszenia w miejscach publicznych ubrań, które zakrywają twarz oraz późniejszych postępowań przed *Conseil d'État*.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia art. 8** (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) i **art. 9** (wolność myśli, sumienia i wyznania) Konwencji, ani **naruszenia art. 14** (zakaz dyskryminacji) Konwencji **w połączeniu z art. 8 i 9**. Trybunał stwierdził w szczególności, że zakaz nałożony przez wspólne rozporządzenie władz lokalnych na obszarze właściwości policji Vesdre może być uznany za proporcjonalny do założonego celu, a mianowicie ochrony warunków „życia razem” jako elementu ochrony praw i wolności innych osób. Trybunał uznał zatem, że kwestionowane ograniczenie można uznać za konieczne w społeczeństwie demokratycznym oraz że - podobnie do sytuacji, która wcześniej miała miejsce we Francji (zob. powyżej, *S.A.S przeciwko Francji*) – kwestię, czy noszenie chust w pełni zasłaniających twarz w miejscach publicznych w Belgii powinno być dozwolone, pozostawiono społeczeństwu. Trybunał uznał jednak, że w niniejszej sprawie **doszło do naruszenia art. 6 ust. 1** (prawo do rzetelnego procesu) Konwencji. Stwierdził w tym względzie, że decyzja *Conseil d'État* o uznaniu wniosku skarżącej za niedopuszczalny z uwagi na to, że oparty był jedynie na art. 113*bis* rozporządzenia, bez odniesienia do art. 113, była nadmiernie formalistyczna i że dostęp skarżącej do *Conseil d'État* był ograniczony do tego stopnia, że zakłócił on właściwą równowagę, która powinna zostać zachowana pomiędzy – z jednej strony – uzasadnioną troską o zapewnienie, że formalna procedura odwołania się do sądu była przestrzegana, a – z drugiej strony – prawem dostępu do sądów.

Trybunał zauważył, że argumenty skarżącej co do meritum skargi zostały przedstawione w uzasadniony i uporządkowany sposób i miały szczególne znaczenie.

Kontakt z działem prasowym:

Tel.: +33 (0)3 90 21 42 08